

Η ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ**[ΩΣ ΣΦΗΝΑ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ RIGHT/LEFT ΔΟΞΑΣΙΕΣ]**Γιάννης Πανούσης¹**CRIMINOLOGY OF DEMOCRACY****[A WEDGE BETWEEN RIGHT/ LEFT DOCTRINES]**Yannis Panousis²**ABSTRACT**

The author reflects on the role of ideology in the discipline of criminology today, emphasizing the dangers and dead ends that come with scenarios springing both from the right and the left. As a social science, criminology cannot be identified with statistics or act as an instrument of political propaganda. As we move from a world of certainties to a world of uncertainties and a future we cannot forecast, fundamental questions arise about the relationship between ideology and criminology, that modern criminologists ought to consider.

Keywords: criminology of democracy, ideology and criminology

¹ Ομότιμος Καθηγητής Εγκληματολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστημίου Αθηνών,
Email: panousis@media.uoa.gr

² Emeritus Professor of Criminology, National and Kapodistrian University of Athens, Greece,
Email: panousis@media.uoa.gr

1. Ο Νόμος είναι για την *Εγκληματολογία* ό,τι η *Επιστήμη* για την *Τεχνολογία* (Law is to Criminology as Science is to Technology) (Yeager, 1995:247). Από την άλλη πλευρά ο Πολιτισμός και η Κοινωνία προσδιορίζουν το Νομοθέτη κι αυτός “χρωματίζει” την εγκληματοποίηση (just deserts) ή ακυρώνει τη σωφρονιστική πολιτική (nothing works) (στο ίδιο: 289).

Ανεξάρτητα από το κοινωνικό κόστος της εγκληματικότητας και των σωφρονιστικών θεσμών (Robert, Godefroy, 1977/78: 25επ., 40επ.; Αλεξιάδης, 2010:141επ.) κι ανεξάρτητα από το αν “η κοινωνία χρειάζεται το έγκλημα (οριοθετώντας έτσι τους εντός/εκτός) αλλά και το αντι-έγκλημα, ως contra crime ποινικοκατασταλτική πολιτική” (Wilkins, 1991:44-49,57), η εγκληματολογική επιστήμη μας δείχνει το δρόμο της κατανόησης χωρίς όμως να μπορεί να εγγυηθεί τη διαχείριση. Άλλωστε η εφαρμογή μεθόδων αντιμετώπισης των κρίσεων από τα επιστημονικά πεδία των κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα (Παναγιωτόπουλος, 2012:216) προφανώς δεν έχει την ίδια αποτελεσματικότητα και παρεμβατικότητα με αυτήν της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας.

2. Η συνολική οικονομία (εθνικό προϊόν, εισοδήματα, ανάπτυξη) συνδέεται και με την ανεργία, η οποία –κατά πολλούς–συνιστά κρίσιμο εγκληματογόνο παράγοντα (Crow *et.al.*, 1989: 2-3). Η σχέση όμως δεν είναι ευθέως αιτιακή καθότι υπεισέρχονται και άλλοι παράγοντες (ηλικία, φύλο, μόρφωση κλπ) (στο ίδιο:6επ.; Πανούσης, 1993:54-55) που καταλήγουν συχνά στη δημιουργία *surplus population* [more than is needed or used] ή *underclass* [very poor with very low status] (Wilkins, 1991:24).

Τα οικονομικά μοντέλα επιλέγουν, σχεδόν μηχανιστικά, *ποιοι* θα μπουν στην παραγωγή, *ποιοι* θα βγούν, *πώς* και *πότε* (στο ίδιο:26επ.), με συνέπεια η όποια οικονομική πολιτική να επηρεάζει την κοινωνική και αντεγκληματική πολιτική (στο ίδιο:88επ.).

Έτσι ο σχηματισμός της εργατικής τάξης (working class) ή των εργαζομένων φτωχών (labouring poor), η αναπαραγωγή τους, ο [κοινωνικός και πειθαρχικός] έλεγχός τους (Snyder, Hay, 1987:13) ενδιαφέρει την Εγκληματολογία, καθώς η προλεταριοποίηση/περιθωριοποίηση και η τιμωρητικότητα της φτώχειας θέτει σοβαρά ποινικοσωφρονιστικά ζητήματα (Innes, 1987: 42-122; Πανούσης, 2003:1311-1320).

Η εγκληματοποίηση συνιστά αναπόσπαστο μέρος των κοινωνικών συγκρούσεων και συχνά της ίδιας της πολιτικής οικονομίας (Sumner, 1982:4). Το έγκλημα του φτωχού είναι γνωστό ότι άλλοτε εμπεριέχει ιδεολογικά στοιχεία, άλλοτε σηματοδοτεί την ανάγκη επιβίωσης κι άλλοτε συμπεριλαμβάνει την αναζήτηση καλύτερου status (Birkbeck, 1982: 162-191; Πανούσης, 2002:19επ.). Η εργασιακή “διάσωση” του (μοναχικού) ανθρώπου (Μπαλούρδος, Υφαντόπουλος, 1999:142), οι νομάδες του δρόμου (συνήθως παιδιά διαλυμένων ή ανύπαρκτων οικογενειών) που ζουν σε συνθήκες βαναυσότητας (Fleisher, 1995: 20,78επ.,108επ.,184επ.) ή σε high risk καταστάσεις θυματοποίησης (Hagan, Peterson, 1995:16) συνιστούν δυστυχώς κομμάτια της καθημερινότητας.

Η νοσταλγία της εποχής της πλήρους απασχόλησης και της μειωμένης εγκληματικότητας (Box, 1987:11επ.,36επ.) έδωσε τη θέση της στην περίοδο της ύφεσης και της ανομίας (στο ίδιο:36-39). Ανεργία και εισοδηματικές ανισότητες “συνεισφέρουν” στην εγκληματογένεση χωρίς όμως να παίρνουν διαστάσεις “πεπρωμένου ή νομοτέλειας” (στο ίδιο:96-97).

Από την ηθική της εργασίας (Μπάουμαν, 2004:66 επ.,260) ή το δικαίωμα στην τεμπελιά (Lafargue, 2004) στην άδικη κοινωνία των αποκλεισμών και τους παρίες (Μπάουμαν, 2004: 113,181,187) κι από την απλοϊκή ερμηνεία “ότι οι φτωχοί είναι δυνάμει εγκληματίες” στα στερεότυπα του φόβου (στο ίδιο:199,239), μιας οικονομικής κρίσης δρόμος.

Δίχως κοινωνική προστασία (αφού προηγείται το ψωμί και το σχολείο), η εργασία αφέθηκε στα χέρια/στο έλεος του μανιακού Καπιταλισμού (Αλιπράντης, 2014:290-294). Οι αντιφατικές λειτουργίες των δημοσίων θεσμών κοινωνικής προστασίας και η ανισορροπία των δυνάμεων της Αγοράς [Κεφάλαιο vs. Εργασία] (Πετμετζίδου-Τσουλουβή, 1992:23), παρά τους μεταπολεμικούς πολιτικούς συμβιβασμούς (στο ίδιο:41), επιτρέπουν μόνο σπασμωδικά κι όχι ριζικά μέτρα υπέρ των αδυνάτων (στο ίδιο:125). Ούτε ο μεταβολισμός της φύσης (μέσω της τεχνολογίας) διευρύνει την κοινωνία της εργασίας (Offe, 1993:207-209, 226-227), ούτε ο πολιτισμός μπορεί να παρέμβει δραστικά (Rifkin, 1996:57-60, 336) κι έτσι το ουτοπικό όνειρο της ισότητας δεν εκπληρώνεται.

Ενώ οι φτωχοί έχουν χάσει τον έλεγχο της ζωής τους, η άλλη πλευρά, οι επιχειρηματίες της ελεύθερης οικονομίας (Clarke, 1990:10,18επ.,27επ.), μέσω πολιτικών διαδικασιών, όχι πάντοτε νομίμων (Βασιλαντωνοπούλου, 2012), συνεχίζουν να κερδοσκοπούν “κατά παρέκκλιση των ισχυόντων κανόνων” (Clarke, 1990:225-227). Στο σημείο αυτό τελειώνει το right σενάριο κι αρχίζει το left σενάριο.

3. Η Εγκληματολογία είναι νομική και κοινωνική επιστήμη και όχι στατιστικός σχολαστικισμός ή εργαλείο πολιτικής προπαγάνδας “περί αντικρούσεως των αστικών θεωριών” (Κάρπετς, 1988:15-16,25-26). Στα κομμουνιστικά π.χ. καθεστάτα τα πέπλα μυστικών διεργασιών, οι μύθοι για τους ηγέτες, οι αντιστάσεις και οι κάθε είδους αιρέσεις είχαν “κινητοποιήσει” τους εγκληματολόγους στη λογική της ρύθμισης της κοινωνικής μηχανικής προς την κατεύθυνση που επιθυμούσε η κομματική νομενκλατούρα (Lewin, 2003:8,23,51επ.,75,115επ.,182). Το κυνήγι των αντιπάλων με βάση “εξαιρετικές διαδικασίες” (στο ίδιο:140-141) και η παραβίαση της νομιμότητας (στο ίδιο:206επ.,217), μ’ εγκλεισμό των εχθρών του λαού (στο ίδιο:250) σε στρατόπεδα συγκέντρωσης ή σε ειδικά καθεστάτα κράτησης (στο ίδιο:206επ.,217), μπορεί να συνιστούν ορισμένες μορφές “προφύλαξης” (prophylaxie) (στο ίδιο:245) του καθεστώτος από τα

“αντι-επαναστατικά/αντι-κρατικά εγκλήματα” (στο ίδιο:203) αλλά σε καμία περίπτωση δεν αποτελούν μέρος της εγκληματολογικής ύλης.

Ο γιγαντισμός της εξουσίας συνδυάζεται πάντοτε με τη θεσμική βίαιη αναστάτωση (chambardement) (στο ίδιο:279επ.), το στιγματισμό των διαφωνούντων (dissidents) (στο ίδιο:327επ.) και προκαλεί παθογένειες στους θεσμούς, που καλούνται πολλές φορές οι επιστήμονες να δικαιολογήσουν. Δεσποτικό πολιτικό σύστημα με ισχυρό Κράτος (στο ίδιο:387,437), με ένα μόνον ή χωρίς κόμματα, με “καταπιεστική γραφειοκρατία” (absolutisme bureaucratique) (στο ίδιο:481), με δεύτερη ή κρυμμένη (hidden) ή σκοτεινή οικονομία (στο ίδιο:453-456), δηλαδή με “μαύρη αγορά” μόνο για τους αξιωματούχους, πώς μπορεί να επιτρέψει την εγκληματολογική έρευνα; Εδώ ολοκληρώνεται και ο μύθος της left προσέγγισης.

4. Η οιονεί-κομματικοποίηση [όπως άλλωστε και η οιονεί-ιδιωτικοποίηση] του Κράτους (στο ίδιο:461επ.) και η εκτεταμένη διαφθορά αφαιρούν από την state authority κάθε ίχνος state morality (Drewry, 1981:1,14), αφού η state power δεν υπηρετεί την κοινωνία (Rosen, 1989:58επ.) αλλά εξ-υπηρετεί πολιτικές ή προσωπικές σκοπιμότητες (Brodeur, 1984:297επ.). Τί λόγο μπορεί ν’ αρθρώσει ο επιστήμονας εγκληματολόγος σε τέτοιες συνθήκες ανελευθερίας και παραβίασης στοιχειωδών δικαιωμάτων των πολιτών; (Bontemps, 2003:38).

Όπως “μία κοινωνία δίχως Κράτος” (stateless society) θα έχει να διαχειριστεί συγκρούσεις ατόμων και ομάδων (Roberts, 1979:115επ.) έτσι κι ένα αυθαίρετο Κράτος που αντιμάχεται την κοινωνία δεν θα επιβιώσει χωρίς να παραβιάζει τη νομιμότητα (στο ίδιο:137επ.,168επ.), μετατρέποντας-μέσω ψευδοϊδεολογιών, δεξιάς ή αριστερής υφής, (Γιωτόπουλος, 1930:7,26,28) το Δίκαιο σ’ εργαλείο [ένθεν/κακείθεν] ταξικής καταπίεσης (Λιακόπουλος, 1984:39; Παπαχρήστου, 1984:53,57,61). Έτσι η απονομή του Δικαίου, η Δικαιοσύνη, αντί να κατισχύει της βαρβαρότητας,

επενδύει με ‘νομική λογική’[;] (Forni, 2002:17; Lebranchu, 2002:23επ.) τον αυταρχισμό (συνήθως μέσω “τυραννικών”/μη-αναγκαίων και μη-αναλογικών (Κουράκης, 2008:37) ποινών που τρομοκρατούν κι εξουθενώνουν) (Γκιούλη, 2003:15επ.,91)³. Με την τακτική αυτή ακυρώνουν τον όποιο ρόλο θα ήθελαν ίσως να αναθέσουν στην Εγκληματολογία.

Η επαναστατική ή επαναστατημένα “χειράφετη κοινωνία” (Γεωργίου, 1978:10), όπως και η κοινωνία του μέγιστου ατομικού κέρδους, θετικοποιούν ένα *sui generis* φυσικό δίκαιο ή ένα ιδιόρρυθμο δίκαιο της ρήξης, αδιαφορώντας για τις συναινέσεις ή αντοχές των πολιτών (Habermas, 1978: 13,17) και για την όποια ηθική κοινωνική τάξη (Lascoumes, Poncela, Lenoël, 1989:9,279,287) που θα μπορούσε να προκύψει από τις ανέλεγκτες συγκρούσεις (Roberts, 1979: 30,45).

Το “επαναστατικό” ή το “κερδοσκοπικό” δίκαιο, ως δίκαιο της εξαίρεσης (Schnapper, 1999:25), επικαλούνται συνήθως την Τάξη για να υπερβούν την κρίση (Rousseaux, 1999: 289-291) που προκαλεί η ταξική δικαιοσύνη (Herrera, 2003:81,97,148) και η αυταρχική διακυβέρνηση (Λιβέρης, 1976:29,64,85,96,106).

5. Η Εγκληματολογία καλείται να διαχειριστεί κινδύνους που προκύπτουν από τη Δημοκρατία (Noiville, 2003:39,44,117) κι όχι από καθεστώτα καταπίεσης ελευθεριών (Marat, 1989:42,69; Saunders, 1991).

Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου συνιστά προϋπόθεση για την κοινωνική ειρήνη (Χαραλαμπίδης, 1999:93-94), την ηθική λειτουργία του ποινικού δικαίου (Κοτσαλής,

³ Για την έννοια της τιμωρητικότητας βλ. Χρ. Ζαραφωνίτου, *Τιμωρητικότητα*, Νομική Βιβλιοθήκη 2008, 21 επ.

1999:162; Πανούσης, 2008:19-46), τη δικαιοσύνη και την εγκληματο-λογική ερμηνεία της “παρέκκλισης” χωρίς “άνωθεν ειδικούς εξηγητές” (Σπηλιάκος, 1992:352).

6. Εργαστηριακή εφαρμογή του νόμου δεν νοείται, ο μέσος κοινωνικός άνθρωπος δεν υφίσταται, οι μεταφυσικές υποθέσεις εργασίας δεν διαρκούν πολύ, ο ορισμός του Εγκλήματος αλλάζει και μεταλλάσσεται (με την κοινωνική βλάβη/επικινδυνότητα και την πειθαρχία/συμμόρφωση να συγκροτούν τον κεντρικό πυρήνα) (Σοφιανός, 1990:14-16,22), το κοινωνικό συμβόλαιο αμφισβητείται και καταλύεται, η ανυπακοή καθαγιάζεται (στο ίδιο:24-34).

Από έναν κόσμο βεβαιότητων μεταβαίνουμε σε έναν κόσμο πιθανοτήτων, σε ένα απροσδιόριστο μέλλον (Πανούσης, 2003:21επ.). Αφόρητοι κίνδυνοι και καταστροφολογίες αντικαθιστούν την όποια παλαιά τάξη πραγμάτων (στο ίδιο:41). Η αίσθηση επερχόμενων “κακών” αυξάνει την ανασφάλεια (στο ίδιο:61-65,71) και διαφοροποιεί την κοινωνική αλλά και την αντικοινωνική συμπεριφορά. Το πέρασμα από την Καταστολή στην Αποκατάσταση αποδεικνύει ότι η [κοινή] φύση της αντίδρασης/ποινής υποχωρεί μπροστά στην [κοινή;] αιτία/παρέκκλιση. Ο περί το έγκλημα διάλογος και η συναφής συνείδηση Καλού/Κακού έχει υπερκερασθεί από μία σχετικοποίηση της ηθικής βάσης και της σταθερότητας των κοινωνικών συμβολισμών. Ο ιδιωτικός διακανονισμός/συμβιβασμός κατισχύει της τήρησης των νόμων και η απαθής ανοχή του νοήματος της τιμωρίας (Lukes, Scull, 1984). Τα ανακλύποντα ερωτήματα:

-υπάρχει ουδέτερη [neutral] προσέγγιση του κοινωνικού ελέγχου της παρέκκλισης ή όλα εξαρτώνται από τη “στράτευση” του κάθε ερευνητή; (Scull, 1988:667-692)

-υπάρχει ιδεολογική και ηθική κόκκινη γραμμή ή πρόκειται για πολιτική παθολογία της Εγκληματολογίας και των εγκληματολόγων που εξορκίζουν τον correctionalism και θεωρούν τους

εαυτούς τους ιεραπόστολους της συγχώρεσης, ψάχνοντας εγκλήματα χωρίς ποινές και κοινωνικές βλάβες δίχως ενόχους;

-η εγκληματικότητα αποτελεί πρόβλημα της κοινωνίας ή αντικείμενο σύγκρουσης/συναλλαγής ομάδων εξουσίας/αντιεξουσίας;

-ο particularism των ιδεολογιών και των συμφερόντων υπερβαίνει τον universalism στην κοινή αντιμετώπιση του εγκλήματος;

Αν η de jure ελευθερία μας είναι “δοτή από το νόμο, σχετική λόγω μεταβολών της νομοθεσίας και δυναμική, ως μονομερώς ανακλητή” (Σοφιανός, 1990:18), τότε η de facto ελευθερία των ανυπάκουων/παρανομούντων/ ατιμώρητων πολιτών δεν απέχει πολύ από την (αυτο) καταστροφή, όχι της Τάξης/Αταξίας⁴, ούτε των συστημάτων right/left διαχείρισης, αλλά της Δημοκρατίας, όπως τουλάχιστον την είχαμε ονειρευτεί [και κάποιοι είχαν θυσιάσει τη ζωή τους για να την υπερασπιστούν].

Αυτό ας μην το ξεχνάνε οι εγκληματολόγοι της Δημοκρατίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Αλεξιάδης, Σ., (2010). *Τα οικονομικά του εγκλήματος*, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη.

Αλιπράντης, Ν. (2014). *Κρίσιμες κληροδοτήσεις του 20^{ου} αιώνα στις κοινωνίες του σήμερα*, Παπαζήσης.

⁴ Για την “αταξία” βλ. Χρ. Ζαραφωνίτου, οπ.π., 145.

- Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2012). *Το έγκλημα του λευκού περιλαιμίου από εγκληματολογική και θυματολογική σκοπιά*, Διδακτ. Διατρ., ΠαΠελ.
- Γεωργίου, Θ. (1978). Πρόλογος σε Jürgen Habermas, *Φυσικό Δίκαιο και Επανάσταση*, μτφ. Θ. Γεωργίου, Έρασμος.
- Γιωτόπουλος, Π. (1930). *Αι σύγχρονοι κατευθύνσεις της ποινικής Επιστήμης*, εκδ. Οίκος Δημητράκου.
- Γκιούλη, Β. (2008). *Φιλοσοφία της ποινής*, Α. Σάκκουλας.
- Ζαραφονίτου, Χρ. (2008). *Τιμωρητικότητα*, Νομική Βιβλιοθήκη.
- Κάρπετς, Ι., Ι. (1988). Σοσιαλιστική Εγκληματολογία: σημερινό επίπεδο εξέλιξης και στόχοι, σε Ηρακλεία Πέππα [προλ/επιμ/μτφ] *Ζητήματα σύγχρονου εγκληματολογικού προβληματισμού στη Σοβιετική Ένωση*, Σύγχρονα Νομικά Μελετήματα-15, Α. Σάκκουλας.
- Κοτσαλής, Λ. (2008). Η νεοκλασική προσέγγιση του ποινικού δόγματος από τον Γ. Α. Μαγκάκη, σε *Τιμητικός Τόμος Γ. Α. Μαγκάκη*, Α. Σάκκουλας/Verlag.
- Κουράκης, Ν. (2008). *Θεωρία της ποινής-μια Εισαγωγή*, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη.
- Lafargue, P. (2004). *Το δικαίωμα στην τεμπελιά*, μτφ. Ελ. Λαλουδάκη, β' εκδ., Ροές.
- Λιακόπουλος, Θ. (1984). Δίκαιο και Οικονομία, σε Θ. Λιακόπουλος, Θ. Παπαχρήστου, Δ. Τραυλός -Τζανετάτος [επιμ.] *Μαρξισμός και Δίκαιο*, Δίκαιο και Πολιτική-13, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη.
- Λιβέρης, Α., Ι. (1976). *Δικτατορία του προλεταριάτου και Κράτος Δικαίου*, Αλκαίος.
- Marat, J.-P. (1989). *Σχέδιο Ποινικής Νομοθεσίας*, μτφ. Αλ. Σινιόσογλου, Νομική Βιβλιοθήκη.
- Μπαλούρδος, Δ., Υφαντόπουλος, Γ. (1999). Οικογένεια, ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ. 98-99, 137-181.
- Μπάουμαν, Ζ. (2004). *Η εργασία, ο καταναλωτισμός και οι νεόπτωχοι*, μτφ/προλ. Κ. Γεώργιας, Μεταίχμιο.
- Offe, C. (1993). *Κοινωνία της εργασίας*; εισ./επιμ. Γ. Τουτζιαράκης, νήσος.

Παναγιωτόπουλος, Ν. (2012). Επιστήμη της επιστήμης των 'μικρών χωρών': ερευνητικό σημείωμα, σε *Κοινωνικές Επιστήμες, Οι γειτονίες του Πολιτισμού, Αλεξάνδρεια*.

Πανούσης, Γ. (2008). *Καθ' υπερβολήν*, Νομική Βιβλιοθήκη.

Πανούσης, Γ. (2003). *Η Εγκληματολογία στην εποχή της αβεβαιότητας-Χάος, Διακινδύνευση και Έγκλημα*, Εγκληματο-λογικά-25, Α. Σάκκουλας.

Πανούσης, Γ. (2002). *Το έγκλημα του φτωχού και η φτώχεια ως έγκλημα*, Εγκληματο-λογικά-21, Α. Σάκκουλας.

Πανούσης, Γ. (1993). Έγκλημα: η κατώτατη τομή πολιτισμού και κουλτούρας, *Ιδεοκίνηση*, τ.7,54-55.

Πανούσης, Γ. (2003). Φιλόπτωχος φυλακή, *Ποινικολόγος* τ.3,1311-1320.

Παπαχρήστου, Θ. (1984). Δίκαιο και Ιδεολογία, σε Θ. Λιακόπουλος, Θ. Παπαχρήστου, Δ. Τραυλός-Τζανετάτος [επιμ.] *Μαρξισμός και Δίκαιο*, Δίκαιο και Πολιτική-13, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη.

Rifkin, J (1996). *Το τέλος της εργασίας και το μέλλον της*, μτφ. Γ. Κοβαλένκο, προλ. Ν. Κοτζιάς, Α. Α. Λιβάνης.

Πετμετζίδου-Τσουλουβή, Μ. (1992). *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνική πολιτική*, Εξάντας.

Σοφιανός, Κ. (1990). *Εισαγωγή στο Εγκληματολεξικό*, Σύγχρονα Νομικά Μελετήματα-20, Α. Σάκκουλας.

Σπηλιάκος, Α. (1992). *Η αρχή της νομιμότητας των ποινών*, ανάτυπο, Θεσσαλονίκη.

Χαραλαμπίκης, Α. (1999). *Σύνταγμα και Ποινικό δίκαιο*, σε *Τιμητικός Τόμος Γ*.

Α. Μαγκάκη, Α. Σάκκουλας/Verlag.

Ξενόγλωσση

Birkbeck, C. (2002). Property-crime and the poor: some evidence from Cali, Colombia, in C. Sumner, [ed] *Crime, Justice and Underdevelopment*, Gower, Aldershot.

- Bontemps, C. (2003). La responsabilité de l'Etat du fait de la Justice en Allemagne, in Maryse Deguerge [dir.] *Justice et responsabilité de l'Etat*, Puf, Paris.
- Box, St. (1987). *Recession, crime and punishment*, McMillan Education, London.
- Brodeur, J.-P. (1984). *La délinquance de l'Ordre*, Hurtubise HMH, Québec.
- Clarke, M. (1990). *Business crime-its nature and control*, Polity press, Cambridge.
- Crow, I., Richardson, P., Riddington, C., Simon, F. (1989). *Unemployment, crime and offenders*, Routledge, London/NY.
- Drewry, G. (1981). *Law, Justice and politics*, 2ed., Essex.
- Fleisher, M., S. (1995). *Beggars and Thieves-Lives of urban street criminals*, The university of Wisconsin Press.
- Forni, R. (2002). La victoire de la Justice sur la cruauté, in *Comment sanctionner le crime? collectif "Octobre 2001"*, Erès, Ramonville.
- Hagan, J., Peterson, R., D. (1995). Criminal inequality in America-patterns and consequences, in J. Hagan, R. Peterson [eds] *Crime and inequality*, Stanford university Press, California.
- Herrera, C., M. (2003). *Droit et Gauche-pour une identification*, Les Presses de l'université Laval.
- Innes, J. (2003). Prisons for the poor-english bridewells, 1555-1800, in Fr. Snyder, D. Hay [eds] *Labour, Law and Crime*, Tavistock publ., London/NY.
- Lascoumes, P., Poncela, P., Lenoël, P. (1989). *Au nom de l'ordre-une histoire politique du Code pénal*, Hachette.
- Lebranchu, M. (2002). Le choix de la Justice et de la raison, in *Comment sanctionner le crime? Collectif "Octobre 2001"*, Erès, Ramonville.
- Lewin, M. (2003). *Le siècle soviétique*, Le Monde diplomatique, Fayard.
- Lukes, St., Scull, A. (1984). *Durkheim and the Law*, Basil Blackwell, Oxford.
- Noiville, C. (2003). *Du bon gouvernement des risques*, Puf, Paris.

Robert, P., Godefroy Th. (1977/78). *Le coût du crime ou l'économie poursuivant le crime*, collection Déviance et Société, Masson, Genève.

Roberts, S. (1979). *Order and Dispute-an introduction to legal Anthropology*, Penguin, NY.

Rosen, L. (1989). *The anthropology of Justice-Law as culture in Islamic society*, The Lewis Henry Morgan Lectures 1985, university of Rochester NY, Cambridge university press.

Rousseaux, X. (1999). La révolution pénale, fondement de l'Etat national? in X. Rousseaux, M-S. Dupont-Bouchat, Cl. Vael [dir.] *Révolutions et Justice pénale en Europe-modèles français et traditions nationales 1780-1830*, L'Harmattan, Paris.

Saunders, T., J. (1991). *Plato's Penal Code*, Clarendon press, Oxford.

Schnapper, B. (1999). Les systèmes repressifs français de 1789 a 1815, in X. Rousseaux, M-S. Dupont-Bouchat, Cl. Vael [dir.] *Révolutions et Justice pénale en Europe-modèles français et traditions nationales 1780-1830*, L'Harmattan, Paris.

Scull, A. (1988). Deviance and social control, in Neil Smelser, *Handbook of Sociology*, Sage, 667-692.

Snyder F. and Hay, D. (1987). Comparisons in the social history of Law: labour and crime, in Fr. Snyder, D. Hay [eds] *Labour, Law and Crime*, Tavistock publ., London/NY.

Sumner, C. (1982). Crime, Justice and Underdevelopment: beyond modernization theory, in C. Sumner [ed] *Crime, Justice and Underdevelopment*, Gower, Aldershot.

Yeager, P. C. (1995). Law, crime and inequality, in J. Hagan, R. Peterson [eds] *Crime and Inequality*, Stanford university Press, California.

Wilkins, L. T. (1991). *Punishment, crime and Market forces*, Dartmouth, Aldershot.